

РАДМИЛА В. ЖУГИЋ¹
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ
БЕОГРАД

СИНОНИМИЈА У ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКОЈ ГРУПИ ПЕЈОРАТИВА ЗА ЖЕНСКА ЛИЦА У ЈАБЛАНИЧКОМ ГОВОРУ²

САЖЕТАК. У раду се на корпусу од двеста четрдесет три (243) пејоратива за женска лица³ разматра појава синонимије у оквиру наведене лексичко-семантичке групе. Предмет нашег истраживања биће типови синонимије, организовање синонима у синонимске низове и синонимске редове и синонимски односи у оквиру синонимских низова и синонимских редова.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: лексичко-семантичка група, пејоративи, синонимија.

¹ radezz55@gmail.com

² Рад је настао у оквиру пројекта бр. 178009, *Лингвистичка истраживања савремене српске књижевне језика и израда Речника српскохрватске књижевне и народне језика САНУ* који у потпуности финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

³ Рад се темељи на грађи из *Речника говора јабланичког краја* (Жугић, 2005).

Рад је примљен 15. јуна 2014, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 22. септембра 2014.

У досадашњим истраживањима семантичко-творбеног аспекта личних пејоратива, констатована је узајамна зависност значења творбених основа и творбених форманата у настајању именичких деривата који су пејоративно маркирани (Жугић, 2009, стр. 81–106; Жугић, 2010а, стр. 97–112; Жугић, 2010б, стр. 219–237). Такође, пажња је била скренута и на појаву да творбени процеси, између осталог, непосредно условљавају појаву синонимије.

Циљ овога рада који се темељи на корпусу женских личних пејоратива је систематизација синонимских пејоратива по критеријуму идентичних или сличних значења, сагледавање начина организовања синонима и успостављања синонимских односа унутар истозначењских и блискозначењских пејоративних лексичких јединица.

О СЕМАНТИЧКО-ТВОРБЕНОМ АСПЕКТУ ЖЕНСКИХ ЛИЧНИХ ПЕЈОРАТИВА

Детаљном семантичко-творбеном анализом женских личних пејоратива у јабланичком говору установљено је да у формирању двеста четрдесет три (243) овакве лексичке јединице, учествује сто деведесет шест (196) творбених основа и једанаест (11) суфикса. Овако велики број творбених основа, непосредан је основ богатства наведене лексичко-семантичке групе. Истраживање је, такође, показало да постоји диспропорција између сто деведесет шест (196) женских пејоратива образованих помоћу три (3) високопродуктивна проста суфикса (-ка, -ла, -ица) са проширеним варијантама суфикса -ка као најпродуктивнијег (-авка, -анка, -енка, -љивка, -аљка, -арка, -ачка, -ајка, -ека, -џика) и четрдесет седам (47) пејоратива образованих помоћу осам (8) нископродуктивних суфикса (-ошина, -уља, -ача, -чина, -ешина, -иња, -ојла, -уша). Овакав однос броја деривата и броја суфикса упућује на законитост да се сваки високопродуктиван суфикс везује за већи број различитих творбених основа, и обратно: нископродуктивни суфикси показују већу издиференцираност према творбеним основама.

Напред наведени односи, посматрани на семантичком плану, сугеришу да се синонимски, тачније, блискозначни пејоративи, морају посматрати у оквиру везе једне творбене основе са неколико различитих суфикса, односно у оквиру везе већег броја различитих, блискозначних творбених основа са одређеним суфик-

сима. То, самим тим, значи да је број деривираних пејоративних јединица условљен могућношћу једне творбене основе да у деривационом процесу веже за себе већи број суфикса. У том случају говоримо о једнокоренским (Драгићевић, 2007, стр. 246) синонимским пејоративима. Продуктивност једнокоренских творбених основа, која се огледа у њиховој способности везивања више од једног суфикса, најдиректније обогаћује лексички фонд, у конкретном случају број синонимских пејоратива. С друге стране, у однос синонимије ступају и разнокоренски (Драгићевић, 2007, стр. 246) пејоративи, како међусобно тако и са одређеним једнокоренским пејоративима блиским по значењу, чиме се проширује један синонимски ред. Уколико се творбеном моделу суфиксације придружи још и префиксално-суфиксални модел, може се потврдити теза о значају творбе у настајању и богаћењу система пејоратива, а самим тим и целокупног лексичког система једног језика (Драгићевић, 2007, стр. 250).

КРАЋИ ПРЕГЛЕД ТВОРБЕНИХ ОСНОВА И ТВОРБЕНИХ МОДЕЛА ПЕЈОРАТИВА

У раду (Жугић, 2009)⁴ у коме смо се бавили творбено-семантичком анализом женских личних пејоратива, показали смо да су творбене основе у пејоративима најчешће придевске и чине их придеви примарног порекла у свом пуном облику (ређе) и придеви секундарног порекла (именичког и глаголског) (чешће) са непотпуним или окрњеним творбеним основама. Дистинкција се ипак може успоставити у смислу да ли у творби деривата учествују високопродуктивни или нископродуктивни суфикси. Пејоративи творени високопродуктивним суфиксима најчешће су придевског порекла. Такав однос показују и лични мушки пејоративи (Жугић, 2010а, стр. 102–107). Женски лични пејоративи од нископродуктивних суфикса најчешће су изведени од именица или глагола, док је из придева образовано само шест (6) пејоративних именица (Жугић, 2009, стр. 81–106). Овакво стање одуара од стања односа именичких, глаголских и придевских творбених основа у творби мушких пејоратива од нископродуктивних суфикса. У њима творбене основе од именица, глагола и придева показују, у вези са нископродуктивним суфиксима, го-

⁴ В. и радове: Жугић, 2010а, 97–112; Жугић, 2010б, 219–237.

тово равноправно учешће у творби мушких пејоратива (Жугић, 2010б, стр. 220–233). С друге стране посматрано, пејоративи обе лексичко-семантичке групе настају супстантивизацијом придева негативне конотације (Жугић, 1997, стр. 134–145). У широј литератури сазнајемо да ова појава није карактеристична само за дијалекатски израз (Клајн, 1994, стр. 224; Драгићевић, 2001). Обе групе, такође, повезују идентични творбени модели: суфиксална деривација (најчешћи) и префиксално-суфиксални творбени модел као знатно ређи.

ОРГАНИЗАЦИЈА СИНОНИМСКИХ ПЕЈОРАТИВА

На основу семантичког критеријума, једнокоренски и разнокоренски синонимски пејоративи биће устројени у синонимске низове и синонимске редове.⁵

I ЈЕДНОКОРЕНСКИ СИНОНИМСКИ ПЕЈОРАТИВИ

Једнокоренски синонимски пејоративи настају везивањем исте творбене основе за различите творбене форманте. Формално, творбени суфикс углавном има неутрално значење. Пејоративно својство деривата који настају у процесу суфиксације, резултат је пејоративног значења творбене основе која такво обележје у творбеном процесу преноси на творбени суфикс⁶. Пишући о именицама експресивне семантике, Ђорић на примерима суфикса -*(ар)ош*, -*ајор* закључује да поједини суфикси, какви су ови напред наведени, индиректно стилски маркирају изведеницу, док неки суфикси, какав је нпр. суфикс -*ишка* експресивност одређују директно (1995, стр. 35–41). Међутим, у неким једнокоренским синонимима твореним различитим суфиксима, запажа се да онај синоним који је творен суфиксом са примарним пејоративним значењем има виши степен пејоративности која додатно проишлаго из пејоративног значења суфикса. Као потврду овога наводимо једнокоренски синонимски пар *десни́ца* / *десну́ља*, у коме

⁵ Термине „синонимски низ” и „синонимски ред” као и њихова значења: синонимски низ (група речи идентичног значења) и синонимски ред (група речи сличног значења), преузимамо од Гортан-Премк, 1997, стр. 140.

⁶ Детаљније о развоју пејоративности код неутралних суфикса, на примеру суфикса -*ло* в. у: Ђорић, 1992, стр. 257–262; Жугић, 2011, стр. 403–413.

диференцијацију у степену пејоративности одређује однос суфикса *-ица/-уља*. Због вишег степена пејоративности суфикса *-уља*, пејоратив *деснуља* је и дефинисан описно (у *йојачаном значењу*): *десница* (Жугић, 2005).

Независно од типа творбеног модела, сви пејоративи ће бити наведени у оквиру јединственог редоследа. Будући да се у једнокоренским пејоративима суфикси јављају као диференцијални фактори, у раду ће посебна пажња бити посвећена односу суфикса, имајући при томе у виду корелацију суфикса по степену продуктивности. Закључци у овом смислу биће експлицирани након прегледа једнокоренских синонима.

Синонимске једнокоренске пејоративе наводимо по азбучном редоследу: *аздјсанка / аздисојшина* < *аздјсан* < *аздјшем* 1. 'она која се осилила, узобестила од изобиља у нечему'; *ајдукјица / ајдукјуља* < *ајдук* 'женска особа која краде, крадљивица, лоповка'; *аљавка⁷ / аљка* < *аљав*⁸ 2. 'неуредна, нечиста, прљава женска особа, аљкавица, аљкавуша'; *десница / деснуља* < *десн-(а)* 'она која је десна, која испољава бес, гнев, срџду'; *дрнсавка / дрнсољивка* < *дрнса* < *дрнса* 'слинава женска особа, слинавка'; *вамјируља / вамјирјача* < *вамјир* 'својеглава, тврдоглава, непокорна, ћудљива женска особа'; *ињецавка / ињецла* < *ињецав* 'дежмекаста, здепаста женска особа'; *јолка / јолешјрка* < *гол* 'она која је врло сиромашна, која ништа нема, сиротица'; *јрџавка / јрџла* < *јрџав* 'грџава, погурена жена, грџавица'; *дремљјивка / дремјла* < *дремљјив* < *дремјем* 'она коју често обузима дремљивост, поспаност, дремљивица'; *дрљавка / дрљка* < *дрљ(ав)* 'прљава, нечиста, неуредна женска особа'; *дрчљјивка / дрчница / дрчла* < *дрчан* 'она која је похлепна на јело, која је халапљива, прождрљива'; *ждрџавка / ждрџла* < *ждрџав* 'прљава, нечиста, неуредна, аљкава женска особа'; *жујика / жујила / жујјјка* < *жут* 'женска особа жутог, испијеног лица (обично услед болести)'; *замјјанка / замјјојшина* и м (аугм. од *замјјанка*) < *замјјан* 'она која се замајава, задржава, дангуди'; *замлјјенка / замлјјојшина* < *замлјјен* 'она која се замлаћује, која расипа време и

⁷ Из техничких разлога, експираторни акценат призренско-тимочког дијалекта, бележимо дугоузлазним акцентом српског стандардног језика.

⁸ За творбени придевски формант *-ав* сматрало се да је неутрални формант без лексичког значења, али се на основу запажања М. Николића, да су безмало сви придеви на *-ав* у Обратном речнику са значењем непожељних особина, овај суфикс се може уврстити у суфиксе експресивне пејоративне семантике, што потврђује и обиље примера с овим суфиксом из говора јабланичког краја. О овоме в. Николић 2000.

енергију на безначајне, бескорисне ствари, замлата'; *заулавка* / *заулавобџина* < *заулав* 'будаласта, дрљива, шашава женска особа'; *зайуџанка* / *зайуџобџина** < *затуџан* 'она која је затуџана, која слепо верује у нешто'; *иљавка* / *иљка* < *иљав* 'разрока, врлоока, зрикава женска особа'; *килавка* / *килка* < *килав* < *кила* 1. 'она која је оболела од киле, која је килава, килавица; 2. спора, недовољно вешта, неспретна женска особа'; *кошравка* / *кошруља* < *котрав* < *котруљ* 'женска особа чупаве, непочешљане, неуредне, запуштене косе, чупавица'; *лиџанка* / *лиџосанка* / *лиџобџина* < *липџосан* < *липџосујем* 'она која је слабог, нежног здравља, која често побољева'; *љивавка* / *љивла* < *придевске основе љи-* < *именичке основе љи-* (љиге, бале) 'она која је љигавих, балавих уста'; *мограљка* / *мограча* < *модра* 'женска особа модрикастог тена'; *мушавка* / *мушила* < *мутав* (у фиг. зн. приглуп, глупав, тупав) 'приглупа, тупава женска особа'; *напушобџина* / *распушобџина* / *распушобџина** < *напуштим* (распуштим) 'напуштена, упуштена, распуштена, невоспитана особа (обично млађа)'; *напушљивка* / *напушљивка* < *напушљив* / *напушљив* 'она која се натура, намеће, наметљивица'; *немиџанка* / *немиџобџина* (и м) < *немиџан* 'неумивена, некупана, уопште прљавица, нечиста женска особа'; *неперанка* / *неперобџина* (и м) < *неперан* 'алкава, прљавица, нечиста женска особа са прљавом одећом на себи'; *нерадобџина* / *нерадобџина* < *радобџим* 'нерадобџина, лењивица'; *иомочла* / *умочла* / *иомочуља* / *умочуља* 1. 'она која неконтролисано мокри, упишанка'; 2. 'девојка која емотивно још није стасала за удају'; *развејанка* / *развејобџина* < *развејан* (и м) 'она која је растресена, расејана'; *размајанка* / *размајобџина* (и м) < *размајујем* се 'особа која не уме да контролише време, која се непотребно дуго задржава око нечега'; *расилазанка* / *расилазобџина* < *расилазан* 'размажена, распуштена женска особа'; *рошавка* / *рошла* < *рошав* < *роша* 'она која је рошава'; *саканлика* / *сакануља* 'она која је догаљаста, кљаста' аугм. и пеј. од сакатлика; *скапанка* / *скапанла* < *скапан* < *скапан* се 'она која је болешљива'; *скапанка* / *скапанобџина** 'в. скапанка'; *смаљанка* / *смаљобџина* < *смаљан* < *смаљан* 'она која није при чистој свести, која је неурачунљива'; *скржавка* / *скржављивка* / *скржавла* 'она која је шкрта, себична, тврдичава'; *смаљавка* / *смаљка* < *смаљав* 'она која има недовољно чисто, недовољно опрано, запуштено лице'; *смрдљивка* / *смрдла* / *смрдобџина** < *смрдљив* < *смрдим* 'она која не води рачуна о чистоћи, хигијени, која смрди, заударна'; *шавка* / *шавла* 'она која из навике држи главу сагнуто, погнуто (обично при ходу)'; *шавка* / *шавла* < *шав* 'она која је веома спора, невешта, неумешна у послу'; *ћелавка* / *ћелка*

'она која је ћелава, ћелавица'; *ћоїавка / ћоїла* < *ћопав* < *ћопам* 'она која је хрома, која храмље'; *ћоравка / ћорка / ћорла* < *ћорав* 'она која је слабовида; она која је слепа, слепица'; *уаленка / уалоїшина* 'она која је (сувише) упуштена, размажена'; *улавка / улка* < *улав* 'будаласта, дрљива, шашава женска особа'; *црвљівка / црвла* < *црвљів* < *црв* 'веома прљава, неуредна, нечиста женска особа'; *чкѣмдавка / чкѣмдла* < *чкѣмдав* < *чкѣмде* 'она која је с упадљиво великим трбухом, која је трбушаста'; *чкѣдавка / чкѣдла* < *чкѣдав* 'она која је телесно неразвијена, која је мршава, жгољава'; *чкѣљавка / чкѣљка* < *чкѣљав* 'она која је мршава, жгољава; *џіѣљавка / џіѣљка* < *џгѣљав* 'в. *чкѣљавка*'; *шїџрѣкавка / шїџрѣкла* < *шџрѣкав* < *шџрѣка* 'она која је веома прљава, која од прљавштине заудара'; *шўїавка / шўїла* < *шўгав* < *шўга* 'она која је прљава, шугавица'; *сївавка / сївла* < *сївав* < *сїва* 'в. *брнсавка*'; *сїљавка / сїљка* < *сїљав* < *сїљавим* 'она која има слаб, ослабљени вид, која је слабовида'.

1.1. Напред изложени пејоративи показују да се једнокоренски синоними најчешће јављају у виду синонимских парова. Оваквих парова има укупно педесет (50): *аздїсанка / аздисѣшина*; *ајдучїца / ајдучуља*; *аљавка / аљка*; *деснїца / деснуља*; *дрнсавка / дрнсолївка*; *вамїируља / вамїирача*; *їњѣцавка / їњѣцла*; *їѣлка / їѣлїарка*; *їрдавка / їрдла*; *дремљівка / дрѣмла*; *дрљавка / дрљка*; *ждрѣцавка / ждрѣцла*; *замајанка / замајѣшина*; *замлаїшенка / замлаїѣшина*; *заулавка / заулавѣшина*; *зайуцанка / зайуцѣшина**; *їљавка / їљка*; *кїлавка / кїлка*; *кѣшравка / кѣшруља*; *љїїавка / љїїла*; *могрљавка / могрљача*; *муїшавка / муїшла*; *наїуруљивка / наїуруљивка*; *немијенка / немијѣшина*; *неїѣренка / неїѣрѣшина*; *нерадѣшница / нерадѣшничина*; *развѣјанка / развѣјѣшина*; *размајанка / размајѣшина*; *расїлазѣнка / расїлазѣшина*; *рѣшавка / рѣшла*; *сакаїлїка / сакаїуља*; *скаїанка / скаїла*; *скаїѣсанка / скаїѣшина**; *смлаїшенка / смлаїѣшина*; *смѣљавка / смѣљка*; *шўїавка / шўїла*; *шўїшавка / шўїшїла*; *ћѣлавка / ћѣлка*; *ћоїавка / ћоїла*; *уаленка / уалѣшина*; *улавка / улка*; *црвљівка / црвла*; *чкѣмдавка / чкѣмдла*; *чкѣдавка / чкѣдла*; *чкѣљавка / чкѣљка*; *џіѣљавка / џіѣљка*; *шїџрѣкавка / шїџрѣкла*; *шўїавка / шўїла*; *сївавка / сївла*; *сїљавка / сїљка*. Од укупно педесет (50) синонимских парова, 43 је настало суфиксацијом, што значи да 43 творбене основе, у процесу суфиксације, везује по два суфикса. Седам синонимских парова настало је префиксално-суфиксалном творбом.

Најпродуктивнији суфикс *-ка* најчешће се јавља у корелацији са високопродуктивним суфиксима и то: са суфиксом *-ла* у шеснаест (16) синонимских парова, са суфиксом *-ча* у два (2) сино-

нимска пара; док корелација са суфиксом *-ица* није забележена⁹. Суфикс *-ка* реализује творбenu дистинкцију међу пејоративима у зависности од тога да ли се везује за пун придевски облик или придевску основу. Овако је изведено једанаест (11) парова једнокоренских синонимских пејоратива, типа *áљавка / áљка*. Од остала два високопродуктивна суфикса, суфикс *-ица* корелира са нископродуктивним суфиксом *-уља* у два синонимска пара и у једном пару са нископродуктивним суфиксом *-чина*. Суфикс *-ка* је најпродуктивнији и у корелацији са нископродуктивним суфиксима. Занимљив је његов висок степен корелације од тринаест (13) синонимских једнокоренских парова пејоратива са нископродуктивним суфиксом *-ошина*, типа *немијенка / немијошина*.

Као што се из наведених података види, у однос синонимије најчешће ступају пејоративи творени најпродуктивнијим суфиксом *-ка*, који најчешће корелира са високопродуктивним суфиксом *-ла*, али и са нископродуктивним суфиксом *-ошина*. Резултат показује да у настајању једнокоренских синонима, међусобно корелирају суфикси приближно једнаке продуктивности. Чак и онда када је реч о односу неког високопродуктивног и нископродуктивног суфикса, на нивоу свеукупног дрoја синонимских јединица једне лексичко-семантичке групе, високопродуктиван суфикс, као што нам показује случај суфикса *-ка*, ступа у однос синонимије са најпродуктивнијим из групе нископродуктивних суфикса (Жугић, 2009, стр. 81–106).

Из напред изложеног може се закључити да је продуктивност суфикса као творбених форманата, важан фактор у настајању једнокоренских синонима.

1.2. Грађа потврђује пет (5)¹⁰ трочланих једнокоренских синонимских низова: *жуџка / жуџла / жуџајка; лиџанка / лиџосанка / лиџошина; најушиошина / расџушиенка / расџушиошина; смрдљивка / смрдла / смрдошина**; *ћоравка / ћорка / ћорла*.

Синоними четири (4) трочлана синонимска низа настали су суфиксацијом, док је један творен префиксално-суфиксалним творбеним поступком.

⁹ У лексичко-семантичкој групи мушких пејоратива, међусобна корелација високопродуктивних суфикса је боље потврђена и та законитост је доведена до математичке тачности. В. у Жугић 2014а (у штампи).

¹⁰ У лексичко-семантичкој групи мушких пејоратива, процентуално, однос синонимских парова и трочланих једнокоренских синонима је приближно једнак. В. у Жугић 2014а (у штампи).

У свим синонимским низовима заступљен је најпродуктивнији суфикс *-ка*.

Два (2) трочлана синонимска низа чине синоними суфиксирани високопродуктивним суфиксима *-ка* и *-ла*.

У три (3) преостала трочлана синонимска низа, високопродуктивни суфикси корелирају са суфиксом *-ошина* као најпродуктивнијим међу нископродуктивним суфиксима.

1.3. Међу једнокоренским синонимима за женска лица забележена су два (2) четворочлана синонимска низа: *ѿомбчла / умбчла / ѿомочуља / умочуља* и *скайанка / скайла / скайбсанка / скайбшина**. У првом наведеном низу, сва четири члана су префиксално-суфиксалне творенице: префикси *ѿо-* и *у-* су синонимични, док високопродуктиван суфикс *-ла* корелира са нископродуктивним суфиксом *-уља*. У другом низу, сви чланови су настали суфиксацијом синонимских основа *скайан / скайбсан*. У њему су три члана изведена високопродуктивним суфиксима који се налазе у међусобној корелацији, као што се и сваки од њих налази у корелацији са нископродуктивним суфиксом *-ошина*.

Наведена ситуација о међусобном односу високопродуктивних суфикса, као и о њиховом односу према нископродуктивним суфиксима у формирању синонимије, потврђује стање ове појаве елаборирано код синонимских једнокоренских парова.

Анализа једнокоренских синонимских пејоратива за женска лица је показала, да је у њиховом формирању учествовало педесет седам (57) пејоративних творбених основа у комбинацији са шест (6) творбених суфикса из које је настало педесет (50) парова једнокоренских синонима, пет (5) трочланих синонимских низова и два (2) низа од по четири (4) синонима, што у збиру даје сто двадесет три (123) пејоратива.

II РАЗНОКОРЕНСКИ СИНОНИМСКИ ПЕЈОРАТИВИ

Разнокоренски синонимски пејоративи настају везивањем различитих творбених основа истог или сличног значења за различите или исте творбене форманте.

Разнокоренске творбене основе, суфиксацијом одговарајућим суфиксима као најчешћим творбеним поступком, дају именичке деривате, тј. пејоративе који захваљујући синонимским творбеним основама ступају међусобно у синонимски однос. Степен синонимије пејоративних именичких изведеница, директно је

условљен степеном синонимије творбених основа. Примери ће у даљем излагању показати да разнокоренске творбене основе, те самим тим и од њих деривирани пејоративи, ретко имају потпуно идентичне семантичке структуре. То значи да се овде може говорити о релативним синонимима, односно о блискозначним изведеницама¹¹. Овоме на свој начин доприносе и сами творбени форманти, који, као што знамо, имају свој семантички удео у степену исказивања пејоративности изведеница.

Разнокоренски синонимски (блискозначни) пејоративи биће представљени у виду синонимских редова. Поједини разнокоренски синонимски редови, што ће се видети у њиховој систематизацији, обухватиће и једнокоренске синонимске парове или трочлане низове, јер се они у оквиру разнокоренског синонимског реда понашају као разнокоренски у односу са осталим разнокоренским члановима. Тако ће се, на пример, у синонимском односу наћи разнокоренски пејоративи *аљавка / грљавка / ждрџавка / нејеренка* и још девет синонима из синонимског реда од тринаест (13) пејоратива са значењем 'нечисте, прљаве, аљаве, неуредне женске особе', али ће такав однос бити и између пејоратива *аљка / грљка / ждрџла / нејерџина* и сл., или између *смрџла / црвљивка / ширџла / шуїла* и сл. То значи да у однос синонимије може ступати и сваки члан у оквиру синонимског низа одређеног једнокоренског синонима са свим разнокоренским пејоративним члановима који имају синонимске творбене основе. Густина мреже синонима зависи од броја јединица разнокоренских синонима у оквиру једног синонимског реда, али и од броја једнокоренских синонима који су обухваћени разнокоренским синонимским редом.

Систематизација разнокоренских синонимских пејоратива биће начињена по критеријуму обележавања непожељних физичких или карактерних својстава женских особа.¹²

¹¹ Под термином релативни синоними Гортан-Премк Д. подразумева речи „сличне референцијалне вредности” (1997, 140).

¹² На овом критеријуму заснована класификација придева за означавање негативних, непожељних особина човека, како на примерима из дијалекатске лексике тако и из лексике српског књижевног језика, дала је задовољавајуће резултате (Жугић, 1997, стр. 135–145; Драгићевић, 2001), те се у складу с тим опредељујемо за њега.

II. A. РАЗНОКОРЕНСКИ СИНОНИМСКИ ПЕЈОРАТИВИ МОТИВИСАНИ
ФИЗИЧКИМ ОСОБИНАМА ЖЕНСКЕ ОСОБЕ

Пејоративи у оквиру једног синонимског реда биће обједињени једном дефиницијом која обухвата њихове заједничке примарне семе. За дефиниције сваког појединачног пејоратива, в. у Жугић, 2009 (стр. 81–106).

II.a.1. Синонимски ред од тринаест (13) пејоратива у значењу 'женске особе која је заостала у развоју, расту, која је слаба, мршава, кржљава': *џрчавка** (*џрчла*) / *жуљавка* / *кадавка* / *кљешћавка* / *кошићлава* / *малокавка* / *џујавка* / *сушља* / *чкџавка* (*чкџдла*) / *чкџлава* (*чкџља*) / *џџлава* (*џџља*) / *шишћџавка* / *срџавка*.

II.a.2. Синонимски ред од дванаест (12) пејоратива са значењем 'нечисте, прљаве, алкаве, неуредне женске особе': *алава* (*ала*) / *џџџина* (*и м*) / *џџџија* / *грљава* (*грља*) / *жџџавка* (*жџџла*) / *негрљава* / *немијенка* (*немијџина*) (*и м*) / *нејџенка* (*нејџџина*) (*и м*) / *смрџавка* (*смрџла*, *смрџџина*)* / *џрвљава* (*џрвла*) / *шишћџавка* (*шишћџла*) / *шуљава* (*шуља*).

II.a.3. Близак по значењу претходном реду је синонимски ред од девет (9) пејоратива који означавају 'женску особу прљавог, нечистог, неопраног лица' што је условљено дуготрајним присуством неког облика прљавштине насталог услед нередовног умивања и чишћења лица: *џрњава* (*џрњава*) / *џрџавка* / *кџлава* / *лишавка* / *мрџавка* / *мрџавка* / *рџавка* (*рџла*) / *смџлава* (*смџла*) / *сџавка* (*сџла*).

II.a.4. Синонимски ред за означавање женске особе са неком телесном маном, у зависности од врсте телесне мане, обухвата два синонимска подреда:

Подред II.a.4.₁ чини пет (5) пејоратива у значењу 'хроме, богаљасте, кљасте женске особе': *џџла* / *крџла* / *џџџавка* / *сакашџија* / *џџлава* (*џџла*).

Подред II.a.4.₂ обухвата четири (4) синонимска пејоратива који означавају 'слабовиду, слепу или разроку женску особу': *џџавка* (*џџла*) / *слџла* / *џлава* (*џла*) / *сџлава* (*сџла*).

II.a.5. Синонимски ред са значењем 'женске особе која је неумешна, невешта, неспретна, пипава, сметена у послу' чини девет (9) пејоратива: *џрџанка* / *заврџанка* / *џџџавка* < глџав, према изр. глџав на раду спор, пипав / *киџлава* (*киџла*) / *џџџавка* / су-

вору́кла / < сувору́кес (суворук у фиг. значењу) / сурџуку́ља < сур-
ту́к / џуџавка (џуџила) / џиџкавка.

П.а.6. Синонимски ред од девет (9) пејоратива има значење 'она која је слабог, нежног здравља, која често побољева': доли-
ња́вка / долуња́вка / еви́чавка (јевџичавка) / засиџљивка / лиџцанка
(лиџцосанка, лиџцџина) / миџиља́вка / скаџанка (скаџила) / скаџо-
санка (скаџџина) / џроџљика́вка.

П.а.7. Синонимски ред од четири (4) пејоратива означава 'грба-
ву, згурену, повијену, погрбљену женску особу (обично услед из-
немоглости, долести)': џрдавка (џрдла) / зџрџурка / кукулџевка / клеч-
коџина.

П.а.8. Синонимски ред од три (3) пејоратива у значењу је 'оро-
нуле, онемоћале, изнурене, изнемогле женске особе (обично
услед тешког физичког рада, старости, долести)': дрџавка / клџе-
кавка / клечкоџина (и м) < клџчка 'особа која се услед изнемоглос-
ти, оронолусти врло тешко креће'¹³.

Као што видимо, у осам (8) разнокоренских синонимских ре-
дова нашло се шездесет пет (65) пејоратива творених од истог
броја творбених основа. Осим тога, у седам (7) разнокоренских
синонимских редова, ушло је и двадесет седам (27) чланова из
једнокоренских синонимских парова или низова за означавање
женских особа са негативним, непожељним својствима (само је
синонимски ред П.а.8. формиран искључиво од разнокоренских
синонимских чланова). Сваки додатни једнокоренски синоним у
оквиру разнокоренског синонимског реда ступа у однос синони-
мије са свим разнокоренским члановима синонимског реда. Он
се понаша као једнокоренски у оквиру синонимског низа, али је
у оквиру синонимског реда разнокоренски. Тако се у оквиру јед-
ног синонимског реда, умрежавањем сваког појединачног сино-
нима са сваким синонимом реда, добија мрежа синонимских од-
носа чија густина зависи од броја чланова датог синонимског
реда.

¹³ Речничка дефиниција ове одреднице: ауџм. џеј. од клечка (2) показује њен се-
мантички однос према апелативу клечка у секундарној реализацији.

II.Б. РАЗНОКОРЕНСКИ СИНОНИМСКИ ПЕЈОРАТИВИ МОТИВИСАНИ
ДУХОВНИМ (КАРАКТЕРНИМ) ОСОБИНАМА ЖЕНСКЕ ОСОБЕ

II.Б.1. Најбогатији је синонимски ред од четрнаест (14) пејоративних јединица, претежно насталих од нископродуктивних суфикса, за означавање 'неморалне, лако податљиве женске особе склоне прељуби', сведочи о томе да се ове особине на скали негативних, непожељних особина женских лица највише котирају: *десосра̀мница / десу̀ља / валаво̀јдичина*¹⁴ < валаво̀јда 'женска особа лаког морала' / *врѝодо̀уїла / врѝорѝѝка / вуксеїїна / коїиларка / мрдѝчка / ѝрерїѝо̀јла / рачеїу̀ља / самадо̀јда / секелѝрчина*¹⁵ < пејоративне именице *секелѝрка 'женска особа лаког морала' / угави-чеїїна / фундуку̀ља*¹⁶.

II.Б.2. Синонимски ред са значењем 'глупа, приглупа, ограничена, примитивна, блесаста, блентава женска особа; она која није при чистој памети, која је умно ограничена; она која је неразборита, неразумна' чини тринаест (13) пејоратива: *дла̀навка / завѝшенка / заму̀зенка / заљу̀йенка / зау̀лавка / му̀шавка (му̀шла) / ли-јавка / недобѝавка / ѝу̀цманка* < м. пејоратива 'туцман' / *у̀лавка (у̀лка) / шандрѝшавка / ша̀шавка* (ша̀шла) / шу̀нїавка*.

II.Б.3. Синонимски ред у значењу 'женска особа која воли да скита, тумара, доколичи, беспосличи, дангуби, луталица, дангуба' обухвата осам (8) пејоратива: *аїѝосанка / даѝавѝїка / визиїѝарка / замајанка (замајо̀шина) / ливїарка / луња́чка* / ѝоселарка / скиї-ња́рка*.

II.Б.4. Синонимски ред са значењем 'тврдоглава, својеглава, својевољна, самовољна женска особа' броји, попут претходног реда, осам (8) пејоратива: *дандоїла̀вка* < дандог̀ла̀вес / *вамїиру̀ља (вамїи́рача) / засе́кљивка / недока̀занка* < недока̀зан / *неразу̀миїїна / самоїла̀вница* < придев + спојни вокал + именичка основа + -ница / *сурло̀санка* < сурло̀сан < сурло̀шем се / *їврдоїла̀вка*¹⁷ < тврд, спојни вокал -о-, *їлав-* (глава), суфикс -ка.

¹⁴ У Речнику (Жугић, 2005), уз ову одредницу стоје квалификативи аугм. и пеј. у односу на одредницу валаво̀јда.

¹⁵ У Речнику (Жугић, 2005), уз ову одредницу стоје квалификативи аугм. и пеј. којима се одређује њен однос према лексеми од које је изведена.

¹⁶ У Речнику (Жугић, 2005), уз ову одредницу стоје квалификативи аугм. и пеј. којима се одређује њен однос према лексеми *фунду́к* (м) особа лаког, сумњивог порекла.

П.δ.5. Синонимски ред за означавање 'брдљиве женске особе, брдљивице' чини шест (6) пејоратива: *брдљобџина / залујџка < залупџес 'који говори којешта, који не бира речи' / крекејџљка / љарлајџка / љџраскало / чекејџљка.*

П.δ.6. Исти број чланова, дакле шест (6), обухвата и синонимски ред у значењу 'женска особа која се кочопери, охоли, шепури, размеће, разметљивица': *џолемџџка / издзизџчка* / кочоџџерка < кочопџерим се / најџњџчка* / љџрчла < глаголске основе љџрч- прџчим се фиг. експр. 'правим се важан, неосновано се гордим, кочоперим' / љџвџла.*

П.δ.7. Синонимски ред у значењу 'напуштена, упуштена, распуштена, размажена женска особа (обично млађа)' попут претходна два реда, чини шест (6) пејоратива: *најџушџенка* (најџушџџџина) / расџџсанка / расџџушџенка (расџџушџџџина*) / размаџзанка* (размаџџџина) / расџџлазенка (расџџлазџџина) / уџленка (уџлџџина).*

П.δ.8. Синонимски ред од пет (5) пејоратива у значењу је 'женске особе која радо и много једе, која је ненасита, гладница, изелица': *аламаџнка < м. пејоратива аламаџн / дрчла (дрчљџвка, дрчнџџца) / изџшница < изџшан < изе(де)м / ненаџџшница < најџдем се < џшан (); / ненасџџница < насџтим се.*

П.δ.9. Синонимски ред са значењем 'лења, нерадна женска особа, она која се немарно, нехајно односи према послу, која избегава посао' чини пет (5) пејоративних јединица: *леџџница / лењавка / мрзошљџвка / немџрљивка < немџрљив < не марим / нерадџџница (нерадџџџџина).*

П.δ.10. Овај синонимски ред од пет (5) пејоратива у значењу је 'шкрте, себичне, тврде женске особе, шкртице': *несвџдљивка / скржљџвка (скржла) / сџџскавка / сџџскољка* / сџџсџрка*.*

П.δ.11. Идентичан по броју чланова са претходним је и синонимски ред у значењу 'женска особа која непромишљено, улудо, домаћински троши, расипа иметак, расипница': *арчљџка / љрекароџџина / љроџасница* / расџџџућница* / љџроџџџка* (љрошљџка, љрошџџџка)*.*

¹⁷ Више о именичким сложеницама с придевом као првим конституентом у призренско-тимочким говорима в. у: Жугић 2007², 34–43.

II.δ.12. Синонимски ред у значењу 'женска особа слабог имовног стања, сиротица' састоји се од четири (4) пејоратива: *безле-дърка / њолейърка (њолка) / њолоњзла / њологњла*.

II.δ.13. Синонимски ред 'женска особа која краде, крадљивица, лоповка' обухвата три (3) пејоратива: *ајдукуља (ајдучица) / лойњвка / јајчърка*.

II.δ.14. Синонимски ред од три (3) пејоратива означава 'женску особу која изазива, подстиче, подстрекава свађу, раздор и сл.': *здорњка / зъркачка / њњварърка < потварърч < потваррам 'изазивам, подстичем, подстрекавам (обично свађу, раздор и сл.)'*

II.δ.15. Синонимски ред у значењу 'бездушна, немилостива, немилосрдна, свирепа женска особа' чине три (3) пејоратива: *вадогњшница / душовърница / несмрсница*.

II.δ.16. Синонимски ред од два (2) пејоратива: *заседљивка / саможњвница* има значење 'себична, саможива женска особа'.

Из начињене систематизације разнокоренских синонима са значењем негативних карактерних особина женских особа, извлачимо њихове битне карактеристике у односу на резултате систематизације разнокоренских синонима са значењем физичких особина.

Разнокоренски синоними са значењем негативних, непожељних карактерних особина женских особа, на основу издиференцираних посебних особина, систематизовани су у шеснаест (16) синонимских редова.

У оквиру ове семантичке категорије, два најбогатија синонимска реда јесу ред II.δ.1. од четрнаест (14) пејоратива за означавање 'неморалне, лако податљиве женске особе склоне прељуби' и синонимски ред II.δ.2. од тринаест (13) пејоратива којима се означава 'глупа, приглупа, ограничена, примитивна, блесаста, блентава женска особа'.

Систематизација потврђује да је у оквиру 16 синонимских редова разврстано 95 разнокоренских пејоратива, односно 95 пејоратива творених од разнокоренских творбених основа. Међутим, како се из структуре претходно успостављених синонимских редова види, укупан број пејоратива је увећан за још 18 чланова једнокоренских синонимских низова, уврштених у 9 синонимских редова. Они ступају у однос синонимије са осталим разнокоренским члановима датог синонимског реда.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На основу спроведене анализе синонимије у оквиру лексичко-семантичке групе пејоратива за женске особе, коју чине двеста четрдесет три (243) јединице са подручја јабланичког говора, могуће је извести следеће закључке:

Семантичка сличност, односно блискозначност пејоратива за женске особе, омогућила је систематизацију синонимских пејоратива на једнокоренске и разнокоренске.

Једнокоренски синонимски пејоративи разврстани су у педесет (50) синонимских парова, пет (5) трочланих синонимских низова и два (2) четворочлана синонимска низа. Укупан број синонимских низова представља број творбених основа, педесет седам (57), од којих су претежно суфиксалном творбом деривирани сто двадесет три (123) пејоратива.

Истраживањем смо дошли до битне законитости о инкорпорирању једнокоренских пејоратива у разнокоренске редове пејоратива са којима су семантички блиски. Од укупно 57 творбених основа које су дале 123 једнокоренска пејоратива, 44 једнокоренска пејоратива од 41 творбене основе, обухваћено је у шеснаест (16) разнокоренских синонимских редова.

Систематизација разнокоренских синонимских пејоратива на основу семантичког критеријума означавања физичких, односно карактерних својстава женске особе, показује да се синонимски пејоративи обе семантичке категорије организују у синонимске редове.

Из наведеног прегледа синонимских пејоратива запажа се већа издиференцираност у синонимске редове оних синонимских пејоратива који означавају карактерна својства референта. Наиме, синонимски пејоративи, по критеријуму означавања физичких особина, систематизовани су у осам (8) синонимских редова, док су синонимски пејоративи са значењем карактерних својстава организовани у шеснаест (16) синонимских редова.

Два су заједничка својства свих синонимских редова, независно од семантичког критеријума и броја пејоратива који их чине. Прво заједничко својство које проистиче из сличног значења свих пејоратива истог синонимског реда односи се на могућност ступања у однос синонимије само оних пејоратива који припадају истом синонимском реду.

Друго заједничко својство свих синонимских редова пејоратива односи се на устројеност пејоратива у самом синонимском реду. У многим редовима разнокоренских синонима присутан је извештан број најчешће синонимских парова или трочланих синонимских низова једнокоренских синонима, од којих сваки понаокоб ступа у однос синонимије са свим осталим разнокоренским пејоративима. Густина мреже синонимских редова условљена је бројем чланова синонимског реда, укључујући и чланове свих једнокоренских синонима: сваки разнокоренски синоним ступа у однос синонимије са сваким другим, у односу на себе, разнокоренским синонимом, што би значило и са сваки појединачним чланом једнокоренских низова. Даље, сваки наредни члан успоставља однос синонимије са свим потоњим члановима. Математичком комбинаториком се долази до успостављања синонимске мреже од тачно утврђеног броја синонимских односа. Ово значи да је број синонимских односа у синонимском реду далеко већи од броја чланова синонимског реда, али да је густина синонимске мреже пропорционална броју чланова синонимског реда. Такође, на густину мреже синонимских односа најдиректније утичу чланови једнокоренских синонима. Стога је инкорпорација једнокоренских синонимских чланова у разнокоренски синонимски ред, када за то постоје услови, веома битан фактор у формирању синонимских односа унутар синонимског реда.

Систематизација једнокоренских и разнокоренских синонима показује преклапање једнокоренских синонимских низова и разнокоренских синонимских редова. Од 57 једнокоренских синонимских низова са 123 пејоратива, 44 једнокоренска пејоратива ушли су у 16 разнокоренских синонимских редова. Ово указује на чињеницу да немају сви разнокоренски синонимски редови инкорпорирани једнокоренске синониме. Укупно (24) синонимска реда обухвата 160 разнокоренских синонимских пејоратива. Ако се овоме додају још 44 једнокоренска пејоратива који су инкорпорирани у 16 разнокоренских синонимских редова, то значи да је од укупно 243 женска пејоратива, 204 пејоратива ушло у синонимске редове који међусобно успостављају синонимске односе. Дакле, од укупно 243 пејоратива, 204 пејоратива, у оквиру синонимских редова и синонимских низова, улази у синонимске односе чији број далеко превазилази број чланова обухваћених синонимским редовима и синонимским низовима.

- ЛИТЕРАТУРА Гортан-Премк, Д. (1997). *Полисемеја и организација лексичкој сисџема у српскоме језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Драгићевић, Р. (2001). *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику, ѿворбена и семантичка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић, Р. (2007). *Лексиколоџија српској језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Жугић, Р. (1997). „Придеви који се односе на човекове особине у говору околине Лебана”. *Јужнословенски филолој*, 53, 135–145.
- Жугић, Р. (2005). „Речник говора јабланичког краја”. *Српски дијалектолошки зборник*, 52.
- Жугић, Р. (2007). „Именичке сложеннице с придевом као првим конституентом у призренско-тимочким говорима (паралеле са стандардним српским језиком)”. У: *Књижевности на дијалектју*, Библиотека Наше стварање. (стр. 34–43). Лесковац: Лесковачки културни центар.
- Жугић, Р. (2009). „Семантичко-творбена анализа пејоратива за женска лица у јабланичком говору (југозападно од Лесковца)”. *Зборник Мајице српске за филолоџију и линвистику*, 52(2), 81–106.
- Жугић, Р. (2010). „Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору образовани суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча”. У: Милета Букумирић (Ур.), *Зборник радова Филозофској факултетиа у Приштици (ѿседно издање ѿводом 50-ѿдишњице оснивања Филозофској факултетиа, ѿсвећено ѿ проф. др Милосаву Вукићевићу)*. Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини, 103–118.
- Жугић, Р. (2010). „Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору од нископродуктивних суфикса и њихов семантичко-творбени однос према пејоративима са продуктивним суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча”. *Зборник Мајице српске за славистику*, 78, 219–239.
- Жугић, Р. (2011). „Лексикографски поступци тумачења семантике изведеница на основу односа творбене основе и творбеног форманта”. У: *Граматишка и лексика у словенским језицима (зборник радова с међународној симѿозијума)*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 403–413.
- Клајн, И. (1994). *Писци и ѿсмењаци*. Нови Сад: Матица српска.
- Николић, М. (2000). *Обрајни речник српској језика*. Београд: Матица српска, Институт за српски језик, САНУ.
- Ђорић, Б. (1992). „Творбено и лексичко значење (наша лексикографска пракса)”. *Научни сасѿанак славистиа у Вукове дане*, 22(2), 257–262.

Ђорић, Б. (1995). „О неким специфичностима суфиксалне деривације именица у српском разговорном језику”. *Књижевности и језик*, 42(1-2), 35-41.

RADMILA V. ŽUGIĆ

INSTITUT POUR LA LANGUE SERBE
DE L'ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
BELGRADE

RÉSUMÉ

LA SYNONYMIE DANS LE GROUPE LEXICAL ET SÉMANTIQUE DES PÉJORATIFS
POUR DES PERSONNES FÉMININES DANS LE PARLER DE JABLANICA

Dans cet article, partant d'un corpus de deux-cent-quarante-trois (243) péjoratifs du parler de Jablanica, nous analysons les types de synonymie, l'organisation des synonymes et les rapports synonymiques dans le groupe lexical et sémantique des péjoratifs pour des personnes féminines.

La synonymie, c'est-à-dire la ressemblance sémantique entre des péjoratifs pour des personnes féminines a rendu possible la répartition des péjoratifs synonymes en ceux qui dérivent d'une même racine et en ceux qui dérivent des différentes racines.

Les péjoratifs synonymes dérivés d'une même racine se trouvent organisés en cinquante (50) paires synonymiques, en cinq (5) suites synonymiques de trois éléments et en deux (2) suites synonymiques de quatre éléments.

Effectuée selon le critère sémantique de la désignation des qualités physiques et caractérielles d'une personne féminine, la systématisation des péjoratifs synonymes dérivés des différentes racines démontre que les péjoratifs synonymes de toutes les deux catégories sémantiques s'organisent en rangs synonymiques : les péjoratifs synonymes désignant les caractères physiques constituent huit (8) rangs synonymiques, tandis que ceux qui indiquent les traits caractériels en forment seize (16).

MOTS-CLÉS: groupe lexical et sémantique, péjoratifs, synonymes.